

Poziom kontroli własnego działania u młodzieży w zależności od jej samooceny oraz poczucia umiejscowienia kontroli

WERONIKA PUCHAŁA

Wydział Psychologii
Uniwersytet Warszawski
Warszawa

STRESZCZENIE

Celem badań była analiza związku pomiędzy samowiedzą (poziomem samooceny ogólnej, spójnością samooceny, pewnością samooceny) oraz poczuciem umiejscowienia kontroli (LOC) a poziomem kontroli działania (w sytuacjach decyzyjnych – AOD, oraz podczas wykonywania czynności – AOP) u dorastającej młodzieży.

W badaniu wzięło udział 119 osób (uczniów dwóch warszawskich liceów) w wieku 18 lat. Techniki, które posłużyły do zbadania postawionych hipotez, to: 1) Inwentarz Samowiedzy Marceli Tukallo i Renaty Wiechnik, 2) Kwestionariusz do Pomiaru Poczucia Kontroli Własnego Działania (LOC) „Delta” Radosława Drwala oraz 3) Skala Kontroli Działania Juliusa Kuhla. Do analizy statystycznej wyników użyto pakietu SPSS (metoda korelacji *r*-Pearsona, metoda regresji, metoda korelacji cząstkowej *r*-Pearsona).

Analiza wyników wykazała istotny związek pomiędzy samooceną i poczuciem umiejscowienia kontroli (LOC) a kontrolą działania w sytuacjach decyzyjnych. Nie stwierdzono związku między poziomem kontroli działania podczas wykonywania czynności a poczuciem umiejscowienia kontroli (LOC) i samooceną ogólną. Potwierdzono natomiast istnienie

słabego związku pomiędzy poziomem kontroli działania podczas wykonywania czynności a samooceną globalną, samooceną intelektualną oraz pewnością samooceny.

Słowa kluczowe: dorastanie, młodzież, samowiedza, samoocena, poczucie umiejscowienia kontroli (LOC), poziom kontroli działania

WPROWADZENIE

Bołączką wielu ludzi jest brak umiejętności zmobilizowania się do zadań trudnych, wymagających wysiłku, często nieprzyjemnych. Zastanawiamy się, dlaczego nie potrafimy się zmobilizować do wykonania czegoś, co w dłuższej perspektywie przyniesie nam duże korzyści, dlaczego odwołujemy się do czynności, które i tak są nieuniknione. Badania opisane w niniejszym artykule miały na celu właśnie wyjaśnienie, jakie mogą być przyczyny tego, że niektórym z nas z łatwością przychodzi podjęcie się trudnych zadań, a inni mają z tym problem.

Z dotychczasowych badań (Drwal, 1995; Koziński, 1981) można wywnioskować, iż to, co wiemy i sądzimy o nas samych, oraz fakt, czy czujemy się odpowiedzialni za wyniki swoich działań, ma wpływ na nasze funk-

cjonowanie. Prezentowane badania próbują natomiast odpowiedzieć na następujące pytanie: Czy samoocena oraz poczucie umiejscowienia kontroli (LOC) jednostki mają znaczenie dla jej poziomu kontroli działania? W opisanych poniżej badaniach problem ten został przeanalizowany w odniesieniu do młodych ludzi z uwagi na to, że właśnie w tym okresie kształtuje się osobowość i omawiane zależności mogą w związku z tym mieć szczególny charakter.

PODSTAWY TEORETYCZNE BADAŃ

Celem badań była analiza związku samowiedzy (głównie samooceny) oraz poczucia umiejscowienia kontroli (LOC) z poziomem kontroli działania u dorastającego człowieka. Podstawowe pojęcia używane w niniejszym opracowaniu to: samowiedza, samoocena, poczucie umiejscowienia kontroli (LOC) i poziom kontroli działania.

Samoocena jako główny element samowiedzy młodzieży

Samowiedza „stanowi zbiór sądów i przekonań na temat własnego wyglądu zewnętrznego, intelektu, charakteru, dojrzałości emocjonalnej, stosunków z innymi ludźmi czy aspiracji życiowych” (Kozielecki, 1981, s. 12).

Na samowiedzę jednostki składają się między innymi sądy wartościujące (samooceny) oraz sądy o standardach osobistych. Samooceny obrazują, jak człowiek ocenia samego siebie. Stanowią one „ja realne” jednostki. Sądy o standardach osobistych możemy określić jako „ja idealne”. Opisują one pragnienia, życzenia, osobiste aspiracje dotyczące naszej osoby. Należy podkreślić, że samooceny stanowią podstawowy i przeważający rodzaj sądów składających się na samowiedzę człowieka (por. Kozielecki, 1981; Czerwińska-Jasiewicz, 1997).

Zdaniem wielu naukowców poza pojedynczymi samoocenami jednostka może tworzyć również pewną zgeneralizowaną postawę wobec samej siebie, którą możemy umiejscowić na wymiarze wysoka–niska. Taką postawę potocznie nazywa się „samoakceptacją”, poczu-

ciem własnej wartości lub samooceną (Kozielecki, 1981).

Istnieją różne podejścia dotyczące badania poziomu samooceny u człowieka. W jednej z koncepcji poziom samooceny jest wyznaczany przez rozbieżność „ja realnego” i „ja idealnego” i nazywany inaczej „poziomem samooceny globalnej” lub „spójnością samooceny”. Im mniejsza jest rozbieżność między tym, jak siebie oceniamy, a tym, jak byśmy chcieli być, tym większa tak zwana spójność naszej samooceny i tym samym wyższa samoocena globalna. W odróżnieniu od poziomu samooceny globalnej poziom ogólnej samooceny jest wyznaczany na podstawie tego, jak ogólnie jednostka ocenia samą siebie na konkretnej skali (por. Drwal, 1995).

Poza poziomem samooceny możemy również mówić o tym, na ile jednostka jest pewna swojej samooceny. Pewność samooceny jest niezależna od jej wysokości. Zarówno osoby o wysokim, jak i o niskim poziomie samooceny mogą być jej pewne lub niepewne.

Jeśli chodzi o zmiany w poziomie samooceny następujące wraz z rozwojem człowieka, dotychczasowe badania nie pozwalają na jednoznaczne określenie ich charakteru. Możemy spotkać się z badaniami, których wyniki wskazują na negatywny związek między wiekiem a samooceną, jak również z takimi, które udowadniają wzrost poziomu tej zmiennej wraz z rozwojem jednostki. Jednakże najliczniejsza jest grupa eksperymentów, w których wykazano brak wyraźnego związku między powyższymi dwiema zmiennymi, a zatem najbardziej prawdopodobne wydaje się, że poziom samooceny zależy raczej od innych niż wiek czynników, takich jak na przykład: rzeczywiste sukcesy i niepowodzenia (por. Kozielecki, 1981).

Poczucie umiejscowienia kontroli (LOC) w okresie dorastania

Według autora koncepcji umiejscowienia kontroli wzmocnień Juliana B. Rottera (1966, za: Drwal, 1995) ludzie różnią się od siebie w postrzeganiu stopnia kontroli, jaki mają nad zdarzeniami. Spotykając się z różnymi sytuacjami

w ciągu życia, kształtują ogólne przekonanie o swoim wpływie na konsekwencje zaistniałych zdarzeń. Radosław Drwał (1995) uważa, że, jeśli człowiek na ogół spostrzega wzmocnienia jako konsekwencje swego działania, mamy do czynienia z poczuciem kontroli wewnętrznej, natomiast gdy przypisuje je innym czynnikom, mówimy o poczuciu kontroli zewnętrznej.

Jeśli chodzi o zmiany rozwojowe w zakresie poczucia kontroli własnego działania, autor koncepcji stwierdza, iż jednostka, dojrzewając, przechodzi od poczucia kontroli zewnętrznej do poczucia kontroli wewnętrznej (Drwał, 1995).

Kontrola działania

Pojęcie kontroli działania pochodzi z koncepcji Kontroli Działania Juliusa Kuhla (Kuhl 1984). Teoria ta dotyczy procesów, które zachodzą pomiędzy zamiarem a jego realizacją. Zamiarem, zgodnie z koncepcją Kuhla (1984), może się stać nawet schemat działania związany ze słabszą motywacją niż pozostałe. Jego realizacja zależy bowiem w pewnym stopniu od umiejętności jednostki w zakresie kontroli swojego działania, nie zaś tylko od poziomu motywacji. Funkcja kontroli działania polega na wzmacnianiu aktywizującej siły zamiaru i hamowaniu konkurencyjnych schematów działania, nawet jeśli wiążą się one z silniejszą tendencją motywacyjną.

Autor teorii wyróżnia trzy rodzaje sytuacji, w których pojawia się kontrola działania: 1) po niepowodzeniu, 2) podczas planowania i podejmowania decyzji oraz 3) podczas wykonywania czynności. W pierwszych dwóch typach sytuacji jednostka może się wykazać orientacją na działanie *vs.* stan, natomiast w sytuacji trzeciego rodzaju orientacją na działanie *vs.* zmienność.

Orientacja na działanie jest to stan motywacyjny, w którym jednostka koncentruje się kolejno, lub w tym samym czasie, na czterech następujących elementach: 1) stanie teraźniejszym, 2) stanie przyszłym, 3) rozbieżności między nimi oraz 4. przynajmniej jednej strategii działania, która tę rozbieżność może zlikwidować. Z kolei orientacja na stan/

zmienność pojawia się, gdy przynajmniej jeden z wymienionych czterech elementów jest opuszczony. Orientacja na stan w sytuacji po niepowodzeniu charakteryzuje się przetwarzaniem myślowym doznanych porażek i wyobrażaniem sobie przyszłych niepowodzeń, oraz wiążącą się z nimi biernością w działaniu. W sytuacji planowania i podejmowania decyzji orientacja na stan objawia się odwlekaniem podjęcia decyzji, wahaniem lub odsuwaniem w czasie realizacji podjętego zamiaru. W sytuacji trzeciego rodzaju, podczas wykonywania czynności, w opozycji do orientacji na działanie stoi orientacja na zmienność. Polega ona na nieumiejętności „zatopienia się” w czynności sprawiającej jednostce przyjemność, przerywaniu jej przedwcześnie i podejmowaniu alternatywnych działań.

Zgodnie z opisaną powyżej teorią ludzie różnią się między sobą pod względem zdolności do kontroli wolicjonalnej. Osoby, które charakteryzuje beczynność i inercja w działaniu, które w różnych sytuacjach wykazują tendencję do bycia zorientowanym na stan lub zmienność, to osoby o niskim poziomie kontroli działania. Natomiast o osobach zorientowanych na działanie możemy powiedzieć, że wykazują wysoki poziom kontroli działania.

ZWIĄZKI MIĘDZY SAMOOCENĄ, POCZUCIEM UMIEJSCOWIENIA KONTROLI (LOC) A ZACHOWANIEM I KONTROLĄ DZIAŁANIA

Badania potwierdzają istnienie sytuacji, w których samoocena odgrywa znaczącą rolę jako regulator ludzkiego zachowania. Jednym z ciekawych zagadnień jest wpływ jej poziomu na podejmowanie decyzji przez jednostkę. Problem ten był przedmiotem badań S. Maruszyńskiego (Kozielecki, 1981). Wyniki potwierdziły hipotezę, iż wysoka samoocena wiąże się z wysoką efektywnością jednostki na stanowisku kierowniczym, które wymagało od osoby je pełniącej podejmowania wielu decyzji.

Przedmiotem badań była również zależność samooceny i osiągnięć szkolnych u młodzieży. Zgodnie z potocznym myśleniem najbardziej prawdopodobna wydawałaby się

hipoteza łącząca wysoką samoocenę ze znaczącymi wynikami w szkole. Okazało się jednak, iż samoocena ogólna nie koreluje albo koreluje bardzo słabo z sukcesami naukowymi nastolatków. Większą rolę odegrały tu natomiast poszczególne samooceny oraz sądy opisowe. Wyniki badań skłaniają do wniosku, iż samowiedza odgrywa dość nieznaczną rolę w zakresie osiągnięć szkolnych (Drwal, 1995).

Inne badania udowodniły związek pomiędzy poziomem samooceny i spójnością samowiedzy a gotowością do zmian osobowości. Nie wiadomo jednak do końca, czy związek ten ma charakter liniowy czy krzywoliniowy. Istnieją bowiem hipotezy, zgodnie z którymi zarówno bardzo niskie, jak i wysokie samooceny współwystępują z niską gotowością do zmian, natomiast średnie – z wysoką.

Jeśli chodzi o związek LOC z zachowaniem jednostki, w wielu badaniach wykazano, że generalnie poczucie kontroli wewnętrznej wiąże się z większą skutecznością w rozwiązywaniu problemów i wypełnianiu przez jednostkę zadań. Na przykład w sytuacjach wymagających podjęcia sekwencji decyzji osoby o poczuciu kontroli wewnętrznej wybierały strategię perspektywiczną, mającą na celu uzyskanie jak największej globalnej użyteczności (w przeciwieństwie do prezentystycznej, polegającej na maksymalizacji doraźnych korzyści), znacznie częściej niż osoby o zewnętrznym LOC. Jeszcze inne badania udowodniły, że osoby o wewnętrznym LOC są w większym stopniu niż osoby o zewnętrznym LOC zdolne do tolerowania odroczenia gratyfikacji (Drwal, 1995; Koziellecki, 1981).

Rozważania teoretyczne a problem badań własnych

Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, iż jednostki, które postrzegają siebie jako panujące nad wydarzeniami, są bardziej skłonne do wykonania wysiłku, wiedząc, że przyniesie on korzyści w dłuższej perspektywie. To skłania do przypuszczenia, że będą one również cechowały się lepszą kontrolą działania, która, ogólnie mówiąc, polega na umiejętności zmobilizowania się do działania w obliczu zadań trudnych i nieprzyjemnych.

Jak zostało wyżej wspomniane, orientacja na działanie wymaga od jednostki skupienia się na czterech aspektach sytuacji: stanie teraźniejszym, przyszłym, rozbieżności między nimi oraz przynajmniej jednej strategii działania mogącej tę rozbieżność usunąć. Można by przypuszczać, że w momencie, gdy jednostka rozważa powyższe elementy, sięga między innymi do wiedzy o samej sobie. Ponadto można się spodziewać, że znalezienie odpowiedniej strategii poradzenia sobie z problemem zależy także od jej poczucia umiejscowienia kontroli.

Bardzo ciekawy jest problem relacji między wymienionymi powyżej zmiennymi w okresie dorastania. W wieku młodzieńczym jednostka na ogół wykształca zintegrowany system samowiedzy i, tworząc swoje samooceny, przestaje polegać tylko na zdaniu innych ludzi. Większego znaczenia nabierają dla niej wyniki własnych działań. Prawdopodobnie więc nie tylko poziom samooceny i inne charakterystyki samowiedzy wpływają na funkcjonowanie jednostki, ale również wyniki jej działań i poczucie kontroli nad działaniami zaczynają mieć znaczenie dla tworzenia samoocen. Prezentowane badania zostały podjęte w celu poznania tych zależności.

PROBLEM BADAŃ

Celem niniejszych badań było zbadanie związku między samowiedzą (głównie samooceną) oraz umiejscowieniem kontroli (*locus of control*) a poziomem kontroli działania u młodzieży. Podstawę teoretyczną badań stanowiły: teoria samowiedzy Józefa Kozielleckiego (1981), koncepcja umiejscowienia kontroli wzmocnień Juliana B. Rottera (1966, za: Drwal, 1995) oraz koncepcja kontroli działania Juliusa Kuhla (1984).

PYTANIA I HIPOTEZY BADAWCZE

Pytania badawcze

Sformułowano następujące pytania badawcze:

1. Czy pewność samooceny młodzieży ma związek z jej poziomem kontroli działania?

2. Czy poziom samooceny ogólnej młodzieży ma związek z jej poziomem kontroli działania?
3. Czy poziom samooceny globalnej (spójność samooceny) młodzieży ma związek z jej poziomem kontroli działania?
4. Czy poziom samooceny młodzieży pod względem cech intelektualnych ma związek z jej poziomem kontroli działania?
5. Czy poczucie umiejscowienia kontroli (LOC) młodzieży ma związek z jej poziomem kontroli działania?

Hipotezy badawcze:

Na podstawie literatury (Kozielecki, 1981; Drwał, 1995) sformułowano następujące hipotezy:

Hipoteza 1. Pewność samooceny młodzieży ma istotny związek z jej poziomem kontroli działania. Im bardziej jednostka jest pewna swych sądów na swój temat, tym wyższy poziom kontroli działania.

Hipoteza 2. Poziom ogólnej samooceny młodzieży ma istotny związek z jej poziomem kontroli działania. Im wyższy poziom ogólnej samooceny u jednostki, tym wyższy poziom kontroli działania.

Hipoteza 3. Poziom globalnej samooceny młodzieży (spójność samooceny) ma istotny związek z jej poziomem kontroli działania. Im wyższy poziom globalnej samooceny (czyli im wyższa spójność samooceny) u jednostki, tym wyższy poziom kontroli działania.

Hipoteza 4. Poziom samooceny młodzieży pod względem cech intelektualnych (czyli jej spójność w zakresie cech intelektualnych) ma istotny związek z jej poziomem kontroli działania. Im wyższy poziom samooceny pod względem cech intelektualnych (czyli im większa spójność samooceny w zakresie cech intelektualnych) u jednostki, tym wyższy poziom kontroli działania.

Hipoteza 5. Poczucie umiejscowienia kontroli u młodzieży ma istotny związek z jej poziomem kontroli działania. Im silniejsze poczucie wewnętrznego umiejscowienia kontroli, tym wyższy poziom kontroli działania, a im

silniejsze poczucie zewnętrznego umiejscowienia kontroli, tym niższy poziom kontroli działania.

BADANE ZMIENNE

Zmienne niezależne

Samoocena i jej wymiary:

- a) pewność samooceny;
- b) poziom ogólnej samooceny (wysokość samooceny);
- c) poziom globalnej samooceny – rozbieżność „ja realnego” i „ja idealnego” (niska rozbieżność oznacza wysoką spójność samooceny, a tym samym wysoką samoocenę globalną i odwrotnie);
- d) poziom samooceny pod względem cech intelektualnych – rozbieżność „ja realnego” i „ja idealnego” w zakresie cech intelektualnych (niska rozbieżność oznacza wysoką spójność samooceny, a tym samym wysoką samoocenę w zakresie cech intelektualnych i odwrotnie).

Poczucie umiejscowienia kontroli (locus of control – LOC):

- a) wewnętrzny LOC;
- b) zewnętrzny LOC.

Zmienne zależne

Poziom kontroli działania:

- a) poziom kontroli działania w sytuacjach decyzyjnych;
- b) poziom kontroli działania podczas wykonywania czynności.

METODA BADAŃ

W badaniach zastosowano następujące techniki:

1. **Inwentarz Samowiedzy** Marceli Tukałło i Renaty Wiechnik do pomiaru samooceny (częściowo zmodyfikowany);
2. **Kwestionariusz do Pomiaru Poczucia Kontroli Własnego Działania (LOC)** „Delta” Radosława Drwala;
3. **Skala Kontroli Działania** Juliusa Kuhla do pomiaru poziomu kontroli działania.

Ad 1. Inwentarz Samowiedzy Marceli Tukallo i Renaty Wiechnik (Drwal 1995) do pomiaru samooceny. Kwestionariusz ten składa się z czterech części, ale na potrzeby badania zostały użyte tylko części I, II i IV. Użycie części III było nieuzasadnione z punktu widzenia tematu badania.

W pierwszych dwóch częściach inwentarza badany, aby udzielić odpowiedzi, posługuje się 30 skalami. Skale te są dziewięciostopniowe i obrazują zmieniające się w sposób ciągle natężenie wymienionych cech. Bieguny skal są opisywane przez przeciwstawne określenia na przykład: inteligentny–nieinteligentny, odważny–tchórzliwy.

W pierwszej części zatytułowanej: „Jaki jestem?”, badany zaznacza na każdej skali miejsce odpowiadające temu, jak widzi własną osobę. Ponadto pod każdą ze skal jest umieszczona jeszcze jedna skala dotycząca tego, w jakim stopniu badany jest pewny swojej oceny w zakresie znajdującej się powyżej cechy. Na jej podstawie oblicza się pewność samooceny danej osoby. W drugiej części zatytułowanej: „Jaki chciałbym być?”, badany ponownie na każdej z 30 skal zaznacza miejsce odpowiadające temu, w jakim stopniu chciałby poszczególne cechy posiadać. Na podstawie oceny natężenia swoich cech w części I i II oblicza się samoocenę globalną oraz samoocenę w zakresie cech intelektualnych. W części III (pierwotnie części IV inwentarza) badany deklaruje poziom swojej ogólnej samooceny. Zaznacza odpowiednie miejsce na dziewięciostopniowej skali, której bieguny tworzą określenia: oceniam siebie nisko–oceniam siebie wysoko.

Ad 2. Kwestionariusz do Pomiaru Poczucia Kontroli Własnego Działania (LOC) „Delta” Radosława Drwala (1995). Składa się on z 34 pytań, z których 24 służą do badania poczucia kontroli (LOC), a pozostałe 10 stanowią skalę „klamstwa”. Pytania badające poczucie kontroli dotyczą ogólnych przekonań o możliwości kontrolowania własnego losu w codziennych sytuacjach. Wszystkie pytania wymagają odpowiedzi: „prawdziwe (P) lub fałszywe (F)”. Wynik punktowy wskazuje na umiejscowienie poczucia kontroli – wynik ni-

ski wskazuje na wewnętrzne poczucie kontroli (LOC), wysoki – na zewnętrzne LOC.

Ad 3. Skala Kontroli Działania Juliusa Kuhla (adaptacja polska: Magdalena Marszał-Wiśniewska, 2002). Służy ona do oceny różnic indywidualnych w zakresie właściwości osobowościowych (orientacji na działanie vs. stan oraz orientacji na działanie vs. zmienność), które wpływają na zdolność do podtrzymywania i realizacji zamiarów. Skala jest złożona z trzech podskal:

- 1) AOF – orientacji na działanie w sytuacjach niepowodzenia, przykrych doświadczeń vs. orientacji na stan (pochłonięcie, zaabsorbowanie);
- 2) AOD – orientacji na działanie w sytuacjach decyzyjnych vs. orientacji na stan (wahanie);
- 3) AOP – orientacji na działanie podczas wykonywania czynności vs. orientacji na zmienność.

Na każdą z podskal składa się 12 pozycji, w których są opisane konkretne sytuacje. Przy każdej z nich są dwie alternatywne odpowiedzi (A i B), z których jedna wskazuje na orientację na działanie, a druga – orientację na stan (lub zmienność w wypadku podskali AOP) (Marszał-Wiśniewska 2002, s. 81–82). W poniższym badaniu zostały wykorzystane tylko skale AOD i AOP. Skala AOF nie jest istotna dla problemu badań.

BADANA POPULACJA I PROCEDURA BADAŃ

Badaniu poddano młodzież w wieku 18 lat z dwóch liceów warszawskich. Do analizy zakwalifikowano wyniki 119 osób, które poprawnie wypełniły kwestionariusze.

Badanie zostało przeprowadzone w 2007 roku, miało charakter grupowy i odbywało się podczas zajęć szkolnych. Czas trwania to około 40 minut. Przed rozdaniem kwestionariuszy osoba przeprowadzająca badanie przedstawiła młodzieży naukowy cel badania oraz temat badań, zapewniła również o jego anonimowości. Zwróciła także badanym uwagę na to, jak ważne są szczerze odpowiedzi i podkreśliła dobroć udziału. Następnie kwestionariusze,

składające się z trzech technik spiętych ze sobą, zostały rozdane badanym. Osoby badane mogły zadawać pytania w trakcie wypełniania kwestionariuszy, a także zostały poinformowane o możliwości zapoznania się z ogólnymi wynikami badania.

W celu analizy wyników badań użyto pakietu SPSS (metoda korelacji r-Pearsona).

WYNIKI BADAŃ

Samoocena młodzieży a kontrola działania w sytuacjach decyzyjnych (AOD)

Poniżej przedstawiono wyniki dotyczące korelacji pomiędzy ocenami uzyskanymi na badanych wymiarach (tabela 1).

Tabela 1. Korelacje między kontrolą działania w sytuacjach decyzyjnych (AOD) a poszczególnymi wymiarami samooceny (wyniki metody korelacji r-Pearsona).

Wymiary samooceny	Kontrola działania w sytuacjach decyzyjnych (AOD) r – współczynnik korelacji r-Pearsona
Samoocena globalna	-0,49**
Samoocena ogólna	0,41**
Pewność samooceny	0,45**
Samoocena intelektualna	-0,44**

* korelacje istotne na poziomie $p < 0,1$

** korelacje istotne na poziomie $p < 0,05$

Uzyskane wyniki pozwalają stwierdzić, że:

A. Kontrola działania w sytuacjach decyzyjnych (AOD) silnie koreluje dodatnio z **samoocena globalną**. Innymi słowy, im wyższy poziom kontroli działania posiada jednostka, tym wyższa samoocena globalna. Wskaźnikiem liczbowym samooceny globalnej jest wynik punktowy obrazujący wielkość rozbieżności pomiędzy „ja realnym” a „ja idealnym”. Wysoki wynik punktowy świadczy o wysokiej rozbieżności, którą interpretujemy, zgodnie z teorią, jako niską samoocenę; analogicznie niski wynik punktowy świadczy

o wysokiej samoocenie. Współczynnik korelacji r-Pearsona został wyliczony na podstawie wskaźnika liczbowego samooceny globalnej i dlatego jest ujemny, jednak na poziomie zmiennych korelacja ta jest dodatnia.

B. Kontrola działania w sytuacjach decyzyjnych (AOD) silnie koreluje dodatnio z **samoocena ogólną**. Oznacza to, że im wyższy jest poziom kontroli działania, tym wyższa samoocena ogólna.

C. Kontrola działania w sytuacjach decyzyjnych (AOD) silnie koreluje dodatnio z **pewnością samooceny**. Innymi słowy, im bardziej jednostka pewna jest swojej samooceny, tym wyższy posiada poziom kontroli działania.

D. Kontrola działania w sytuacjach decyzyjnych (AOD) silnie koreluje dodatnio z **samoocena intelektualną**. Inaczej mówiąc, im wyższa samoocena w zakresie cech intelektualnych, tym wyższy poziom kontroli działania posiada jednostka. Ujemna wartość współczynnika korelacji r-Pearsona wynika ze sposobu wyznaczania samooceny intelektualnej (por. pkt A).

Samoocena młodzieży a kontrola działania podczas wykonywania czynności (AOP)

W poniższej tabeli (tabela 2) zaprezentowane są wyniki dotyczące korelacji pomiędzy badanymi wymiarami.

Tabela 2. Korelacje między kontrolą działania podczas wykonywania czynności (AOP) a poszczególnymi wymiarami samooceny (wyniki metody korelacji r-Pearsona).

Wymiary samooceny	Kontrola działania podczas wykonywania czynności (AOP) r – współczynnik korelacji r-Pearsona
Samoocena globalna	-0,17*
Samoocena ogólna	0,04
Pewność samooceny	0,15*
Samoocena intelektualna	-0,22**

* korelacje istotne na poziomie $p < 0,1$

** korelacje istotne na poziomie $p < 0,05$

Uzyskane wyniki pozwalają stwierdzić, że:

A. Pomiędzy **kontrolą działania podczas wykonywania czynności** a **samooceną globalną** występuje bardzo słaba dodatnia korelacja. Im lepiej jednostka kontroluje swoje działanie podczas wykonywania czynności, tym wyższa jest jej samoocena globalna. Ujemna wartość współczynnika korelacji *r*-Pearsona wynika ze sposobu wyznaczania samooceny globalnej (por.: pkt A w poprzednim podrozdziale).

B. **Brak istotnego związku** pomiędzy **kontrolą działania podczas wykonywania czynności (AOP)** a **(0,04) samooceną ogólną**.

C. Pomiędzy **kontrolą działania podczas wykonywania czynności** a **pewnością samooceny** występuje bardzo słaba korelacja dodatnia. Oznacza to, że im lepiej jednostka kontroluje działanie, tym bardziej jest pewna swojej samooceny.

D. **Kontrola działania podczas wykonywania czynności (AOP)** istotnie, chociaż słabo, koreluje dodatnio z **samooceną intelektualną**. Oznacza to, że im lepiej jednostka kontroluje swoje działanie podczas wykonywania czynności, tym wyższa jest jej samoocena intelektualna. Ujemna wartość współczynnika korelacji *r*-Pearsona wynika ze sposobu wyznaczania samooceny intelektualnej (por.: pkt A w poprzednim podrozdziale).

Poczucie umiejscowienia kontroli (LOC) u młodzieży a kontrola działania

Kontrola działania w sytuacjach decyzyjnych (AOD) słabo koreluje ujemnie ($r = -0,26$; $p < 0,05$) z **poczuciem umiejscowienia kontroli (LOC)**. Inaczej mówiąc, poczucie wewnętrznej kontroli wiąże się z niższym poziomem kontroli działania, natomiast poczucie wewnętrznej kontroli z wyższym poziomem kontroli działania.

Kontrola działania podczas wykonywania czynności (AOP) nie koreluje (0,04) z **poczuciem umiejscowienia kontroli (LOC)**.

Wnioski końcowe

Sformułowano następujące wnioski końcowe:

Pewność samooceny silnie dodatnio koreluje z kontrolą działania w sytuacjach decyzyj-

nych (AOD). Pomiędzy pewnością samooceny a kontrolą działania podczas wykonywania czynności (AOP) występuje również dodatnia, choć niska korelacja. Hipoteza 1 potwierdziła się.

Ogólna samoocena koreluje dodatnio z kontrolą działania w sytuacjach decyzyjnych (AOD). Brak istotnego związku pomiędzy ogólną samooceną a kontrolą działania podczas wykonywania czynności (AOP). Hipoteza 2 potwierdziła się częściowo.

Samoocena globalna silnie dodatnio koreluje z kontrolą działania w sytuacjach decyzyjnych (AOD). Pomiędzy samooceną globalną a kontrolą działania podczas wykonywania czynności (AOP) występuje słaba korelacja dodatnia. Hipoteza 3 potwierdziła się.

Samoocena intelektualna silnie dodatnio koreluje z poziomem kontroli działania w sytuacjach decyzyjnych (AOD) oraz słabo z poziomem kontroli działania podczas wykonywania czynności (AOP). Hipoteza 4 potwierdziła się.

Poczucie umiejscowienia kontroli (LOC) ma słaby ujemny związek z kontrolą działania w sytuacjach decyzyjnych (AOD). Brak związku pomiędzy poczuciem umiejscowienia kontroli (LOC) a kontrolą działania podczas wykonywania czynności (AOP). Hipoteza 5 potwierdziła się więc częściowo.

DYSKUSJA WYNIKÓW

Samoocena a poziom kontroli działania w sytuacjach decyzyjnych.

Analiza wyników wykazała silną korelację pomiędzy każdym z badanych wymiarów samooceny a kontrolą działania w sytuacjach decyzyjnych. Potwierdza się więc hipoteza, że poziom samooceny oraz jej pewność mają znaczenie, gdy znajdujemy się w sytuacji, w której musimy podjąć decyzję dotyczącą rozpoczęcia działania nierzadko trudnego i nieprzyjemnego.

Zaprezentowane powyżej wyniki przybliżają nas do wniosku, że sukces w zakresie kontroli nad naszym działaniem zależy w pewnym stopniu od tego, jak wysoko oceniamy samych siebie. Jak wynika z powyższych analiz, osobom posiadającym wysoką samoocenę

zmobilizowanie się do działania przychodzi z większą łatwością. Być może wiąże się to z potrzebą przewidywalności, która powoduje, że jednostka swoim zachowaniem stara się potwierdzić dotychczasową wiedzę o sobie (por. Franken, 2006). W takiej sytuacji jest zrozumiałe, że osoby o wysokiej samoocenie dość szybko przystępują do realizacji zadania. Daje im to większą szansę na osiągnięcie sukcesu. Analogicznie osoby o niskiej samoocenie odwołują się do porażki i potwierdzenia negatywnego obrazu samych siebie. Ponadto z niską samooceną wiąże się tendencja do unikania wstydu, natomiast z wysokim poziomem samooceny – potrzeba odczuwania dumy, co również może mieć związek z badanymi zależnościami (por. Franken, 2006). Konsekwencją unikania wstydu jest bowiem niechęć do zadań trudnych, a konsekwencją dążenia do odczuwania dumy – podejmowanie wyzwań.

Na podstawie analizy wyników można również sądzić, iż prawdziwa jest hipoteza na temat związku pewności samooceny i kontroli działania przedstawiona w części teoretycznej. Może to wynikać z faktu, iż osoby o niższej pewności samooceny bardziej uzależniają swoją samoocenę od pojedynczych sukcesów i porażek, podczas gdy osoby pewne swojej samooceny nie przejmują się na przykład wtedy, gdy nie osiągną oczekiwanego wyniku, ponieważ ich poczucie wartości jest już ugruntowane (por. Kozielecki, 1981). Jednym słowem, podejmowanie trudnych zadań powoduje większe poczucie zagrożenia u osób o niskiej pewności samooceny. Wydaje się, że ten mechanizm działa niezależnie od samego poziomu samooceny z jednej strony, bez względu na to, czy osoba ma niską czy wysoką samoocenę, jeśli jest ona ugruntowana, podejmowanie wyzwań nie wiąże się z ryzykiem zmiany opinii na swój temat. Chociaż z drugiej strony osoby o niskiej samoocenie mogą być mniej skłonne do podejmowania się zadań z innych powodów. Niezaprzeczalnie jest to temat trudny i wymagający dodatkowych badań, ponieważ najprawdopodobniej relacje między omawianymi zmiennymi mają skomplikowany charakter i są wielokierunkowe.

Między innymi związek pomiędzy samooceną a kontrolą działania, zwłaszcza u dorastającej młodzieży, może być dwustronny. Zarówno samoocena może wpływać na decyzje dotyczące kontroli działania, jak i efektywność w panowaniu nad swoim zachowaniem może mieć znaczenie dla budowania samooceny. Wyniki badań potwierdzają jedynie związek pomiędzy obiema zmiennymi, nie rozstrzygając kwestii jego kierunku, która wymaga dalszych analiz.

Poczucie umiejscowienia kontroli (LOC) a poziom kontroli działania w sytuacjach decyzyjnych

Jeśli chodzi o związek poczucia umiejscowienia kontroli (LOC) z poziomem kontroli działania w sytuacjach decyzyjnych, został on również potwierdzony (por. Kozielecki, 1981).

Gdy zastanowić się głębiej nad tymi zależnościami, nasuwa się pewien sposób ich wyjaśnienia. W sytuacji, w której jednostka ma do czynienia z możliwością kontroli swojego działania, ma do wyboru dwie możliwości. Jedną z nich jest kontrola swego działania w celu osiągnięcia korzyści w dłuższej perspektywie, natomiast drugą – zaniechanie działania, co wiąże się często z zachowaniem *status quo* i czerpaniem z tego faktu krótkoterminowych korzyści. Można by więc przypuszczać, że osoba o poczuciu kontroli wewnętrznej, która uzależnia uzyskany rezultat od swego zachowania, wyjdzie z założenia, że, jeśli włoży duży wysiłek w realizację danego zadania, powinna uzyskać wynikające z niego korzyści. Natomiast osoba o poczuciu kontroli zewnętrznej będzie raczej postrzegać sukces jako niezależny od wielkości włożonego wysiłku (por. Drwal, 1995). Wydaje się więc logiczne, iż osoba o zewnętrznym LOC będzie bardziej skłonna do wyboru natychmiastowych profitów zgodnie z zasadą minimalizowania wydatków energii i maksymalizacji korzyści.

Podobnie jak w wypadku samooceny, poczucie umiejscowienia kontroli (LOC) może potencjalnie być wyznaczane przez sukcesy i porażki jednostki w zakresie kontroli działania. Wydaje się, że osoby, które odnoszą suk-

cesy w kontroli nad swym zachowaniem, będą miały w konsekwencji poczucie kontroli nad tym, co się dzieje. Ci natomiast, którym nie udaje się zmobilizować do podjęcia działania, mogą mieć poczucie, iż nie potrafią panować nad sobą i że kierują nimi czynniki niezależne od nich (por. Drwal, 1995).

Samoocena i poczucie umiejscowienia kontroli (LOC) a poziom kontroli działania podczas wykonywania czynności

Jednym z ciekawszych zjawisk, jeśli chodzi o wyniki niniejszych badań, jest różnica pomiędzy kontrolą działania w sytuacjach decyzyjnych (AOD) a kontrolą działania podczas wykonywania czynności (AOP) w zakresie korelacji tych zmiennych z samowiedzą i poczuciem kontroli. Fakt, że jedna ze zmiennych jest silnie skorelowana z poczuciem kontroli i samowiedzą, a druga nie, świadczy o tym, że każdą z nich rządzą odmienne mechanizmy.

Zmienna AOD dotyczy zadań trudnych, nieprzyjemnych, które powinniśmy lub które z jakichś ważniejszych powodów chcemy wykonać. Inaczej mówiąc, ważne jest dla nas, czy uda nam się zapanować nad sobą i rozpocząć działanie, czy też nie. Ponieważ przywiązujemy do tych zadań tak dużą wagę, możemy przypuszczać, że będziemy na podstawie ich wyników oceniać samych siebie. Z kolei zmienna AOP dotyczy czynności przyjemnych. Można więc się spodziewać, iż nie będziemy bardzo przejmować się naszą kontrolą działania w tych sytuacjach, ponieważ od nich zależy tylko nasze dobre samopoczucie.

Podobnie ma się sytuacja, jeśli chodzi o związek poziomu kontroli działania z poczuciem umiejscowienia kontroli (LOC). Jeśli nie kontrolujemy swojego działania w sytuacjach trudnych i nieprzyjemnych, których konsekwencje są dla nas istotne, może to wpłynąć na nasze poczucie kontroli bardziej niż w wypadku, gdy nie panujemy nad swoim zachowaniem podczas wykonywania czynności przyjemnych.

Ponadto kontrola działania podczas wykonywania czynności zdaje się opierać bardziej na czynnikach nieświadomych, natomiast kontrola w sytuacjach decyzyjnych – na świadomych.

Podczas gdy w obliczu sytuacji trudnych dokonujemy świadomych operacji myślowych, które mają nam pomóc w podjęciu działania, to w czasie wykonywania pochłaniających nas czynności raczej nie zastanawiamy się nad tym, czy je przerwać. Dlatego też samoocena oraz poczucie umiejscowienia kontroli mogą mieć większe znaczenie w sytuacjach decyzyjnych, gdy mamy czas na refleksję i wzięcie tych czynników pod uwagę.

PODSUMOWANIE

Celem niniejszych badań było sprawdzenie, czy samoocena i poczucie umiejscowienia kontroli (LOC) młodzieży mają istotny związek z jej poziomem kontroli działania. Wyniki okazały się interesujące, bowiem na ich podstawie zauważono, że związek między samooceną oraz poczuciem umiejscowienia kontroli (LOC) a poziomem kontroli działania rzeczywiście istnieje, ale głównie w zakresie kontroli w sytuacjach decyzyjnych. Wykazano, że kontrola działania podczas wykonywania czynności zależy bardzo słabo albo wcale od poszczególnych wymiarów samooceny i od poczucia umiejscowienia kontroli (LOC). Oczywiście związek dotyczący badanych zmiennych wymaga dalszych badań, nie można bowiem wykluczyć, że nie tylko samoocena i LOC wpływają na kontrolę działania w sytuacjach decyzyjnych, ale że istnieje także zależność odwrotna. Istnieje również możliwość, że wykazane zależności są wynikiem istnienia dodatkowej zmiennej wpływającej na ujmowane w prezentowanych badaniach zmienne psychologiczne.

Przedstawione wyniki badań rzucają światło na zagadnienie związku pomiędzy samowiedzą, poczuciem umiejscowienia kontroli (LOC) a kontrolą działania młodzieży. Ze względu na fakt, że niektóre z korelacji okazały się dość silne, można na ich podstawie wyciągać wnioski co do zależności między omawianymi zmiennymi. Niektóre hipotezy nie zostały potwierdzone i ich sprawdzenie wymaga dalszych badań. Ponadto, jeśli chodzi o relacje pomiędzy zmiennymi, które zostały potwierdzone, istnieje wiele hipotez je wyjaś-

nających. Nie ma wątpliwości, że warto byłoby wykonać dodatkowe badania, aby lepiej zrozumieć mechanizmy wyjaśniające związki, które łączą badane zmienne.

BIBLIOGRAFIA

- Czerwińska-Jasiewicz M. (1997), *Decyzje młodzieży dotyczące własnej przyszłości (uwarunkowania psychospołeczne)*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Wydziału Psychologii UW.
- Czerwińska-Jasiewicz M. (2005), *Rozwój psychiczny młodzieży a jej koncepcje dotyczące własnego życia*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Drwal R. (1995), *Adaptacja kwestionariuszy osobowości*. Warszawa: PWN.
- Drwal R. (red.) (1989), *Techniki kwestionariuszowe w diagnostyce psychologicznej. Wybrane zagadnienia*. Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej.
- Franken R.E. (2006), *Psychologia motywacji*. Gdańsk: GWP.
- Harwas-Napierała B., Trempała J. (2005), *Psychologia rozwoju człowieka*, t. II. Warszawa: PWN.
- Kozielecki J. (1981), *Psychologiczna teoria samowiedzy*. Warszawa: PWN.
- Kuhl J. (1984), Volitional Aspects of Achievement Motivation and Learned Helplessness: Toward a Comprehensive Theory of Action Control [w:] B.A. Maher (ed.), *Progress in experimental personality research*, New York: Academic Press, 99–171.
- Kuhl J. (1985), Volitional Mediators of Cognition – Behavior Consistency: Self-Regulatory Processes and Action Versus State Orientation [w:] J. Kuhl, J. Beckmann (red.), *Action control: From cognition to behavior*, Berlin: Springer – Verlag, 101–128.
- Kuhl J. (1994), Action Versus State Orientation: Psychometric Properties of the Action Control Scale (Asc-90) [w:] J. Kuhl, J. Beckmann (eds), *Volition and Personality. Action versus state orientation*, Göttingen: Hogrefe & Huber Publishers, 47–59.
- Marszał-Wiśniewska M. (1999), *Sila woli a temperament*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Marszał-Wiśniewska M. (2002), Adaptacja Skali Kontroli Działania J. Kuhla (ACS-90) [w:] *Studia Psychologiczne* 2002, t. 40, 2, 77–106.
- Obuchowska I. (1996), *Drogi dorastania*. Warszawa: WSiP.
- Obuchowska I. (2005), Adolescencja [w:] B. Harwas-Napierała, J. Trempała, *Psychologia rozwoju człowieka*, t. II, Warszawa: PWN.
- Oleszkowicz A. (1995), *Kryzys młodości. Istota i przebieg*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Zazzo B. (1972), *Oblicza młodości. Psychologia różnicowa wieku dorastania*. Warszawa: PWN.